

ПОРОХІВНІ СТАРОЇ ПЕЧЕРСЬКОЇ ФОРТЕЦІ

На території укріплень Печерського монастиря – важливого стратегічного пункту оборони Києва – порохівні відомі ще з козацьких літописів часів гетьмана Івана Самойловича (1679 р.). Це були дерев'яні споруди, наполовину вкопані в землю, для захисту від вогню обмазані глиною і присипані зверху землею¹. Протягом XVII – XVIII ст. укріплення Печерського монастиря не раз розширювано і удосконалювано.

1706 року Петро I, сподіваючись нападу шведської армії, власноруч заклав навколо укріплень часів Самойловича Печерську фортецю – площею вп'ятеро більшою за давніші укріплення. Насипано міцні вали, вимурувано ворота, через глибокі рови перекинуто мости. Печерську цитадель, що стала однією з трьох

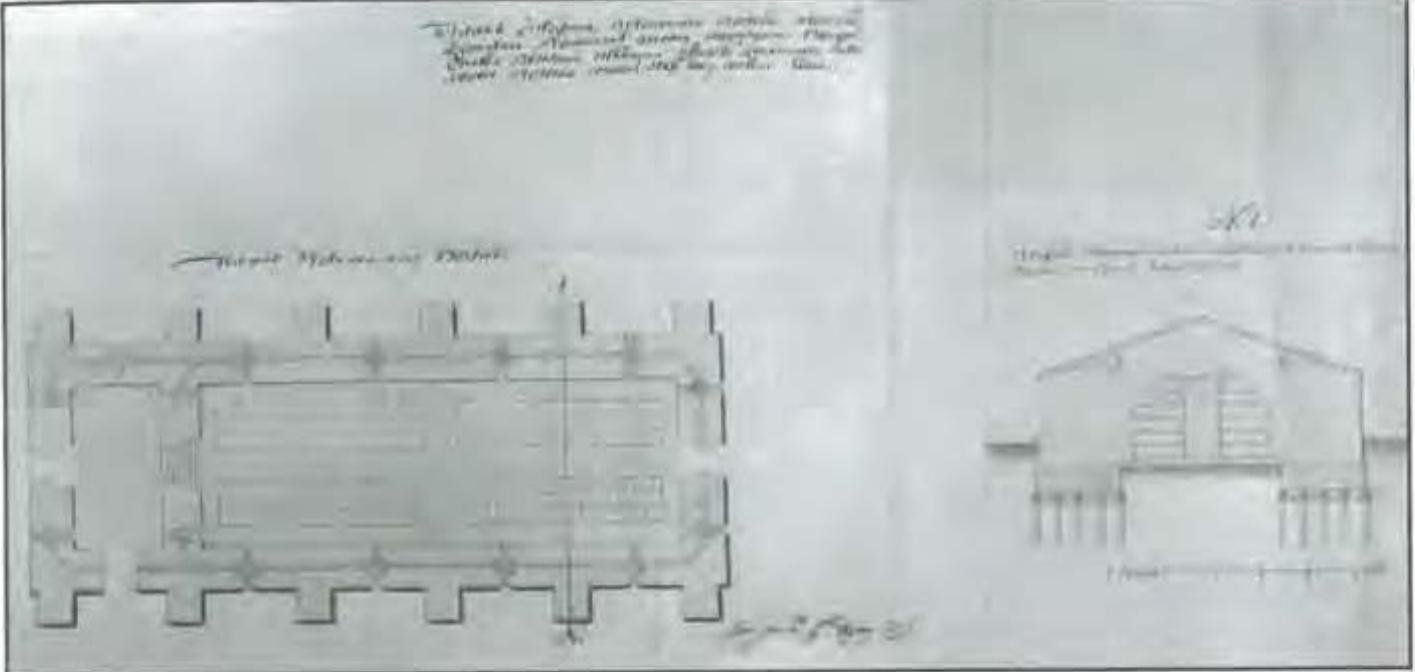
частин тодішнього Києва, густо забудовувано фортифікаційними спорудами: казармами, магазинами, складами, цейхгаузами і порохівнями².

До середини XVIII ст. в Печерській цитаделі порохівні були, як і раніше, дерев'яні: в північній частині фортеці, між Павлівським і Спаським бастіонами, і одна, значно більша, – біля Кавалерського бастіону.

1743 року від Петербурзької і головної артилерії та фортифікації надійшов наказ: „Київській гарнізонній канцелярії разом з підполковником Д.Дебоскетом скласти проект мурованої порохівні”³. Збу-

*Загальний вигляд порохівні,
спорудженої за проектом
інженера Д.Дебоскета у
Павлівському бастіоні*

довано її в Павлівському бастіоні. Ця невелика мурівана споруда у формі видовженого прямокутника з розвантажувальними арками по фасадах, між якими розміщені спарені пілястри іонічного ордера, збереглась дотепер.

У Російському державному військово-історичному архіві (РДВІА), де зберігаються проекти фортифікаційних споруд Російської імперії, виявлено типовий проект порохівні для Києво-Печеської фортеці („План и профиль порохового погреба, против которого по мнению оному надлежит построить Киево-Печерской крепости... каменные пороховые погреба составлен 1768 г.”)⁴. Під документом підпис Л.Голенищева-Кутузова.

За таким проектом передбачалося збудувати чотири нові споруди в Петрівському, Успенському, Кавалерському, Олексіївському бастіонах.

На плані Києво-Печерської фортеці 1798 р. показано вже п'ять порохівень – у Павлівському, Петрівському, Успенському, Кавалерському й Олексіївському бастіонах. Перша з них споружена за проектом військового інженера Д.Дебоскета, а чо-

Типовий проект порохівні для Печеської фортеці. 1768 р.

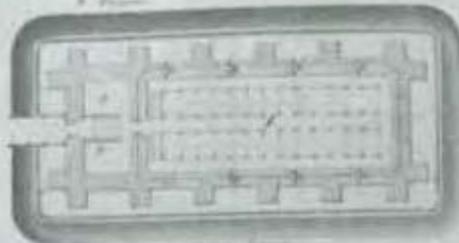
тири інші – за типовим проектом, погодженим Л.Голенищевим-Кутузовим⁵.

У РДВІА виявлено також унікальні історичні матеріали за 1846 р. – плани, фасади й перекрої всіх порохівень Печерської фортеці (назва документа – „По Киевской крепости. Чертеж каменных пороховых погребов под №8, №91, №25, №37, №61, №131. Киев. Января 19 дня 1846 года”)⁶. Під ту пору на території фортеці було вже сім порохівень: п'ять, згаданих раніше, і дві нові – мурівани з гладенькими стінами, досить простої архітектури, лише з душниками по фасаду.

Порохівня Олексіївського бастіону, яку вибрано для реставрації, дійшла до нашого часу в дуже зміненному вигляді: споруда була засипана землею майже до рівня вінчального карниза, бракувало покриття, архітектуру фасадів, конфігурацію віконних і дверних прорізів спотворили пізніші прибудови.

Перед початком реставраційних робіт споруда являла собою в плані видовжений прямокутник, поділе-

План порохового погребу № 1
Житомир
1. Погреб пороху відкритий
2. Кухня
3. Спальня

План погребу № 1

Профиль погребу № 1

План порохового погребу № 2-3
Дніпро

1. Погреб пороху відкритий
2. Кухня
3. Спальня

План погребу № 2-3

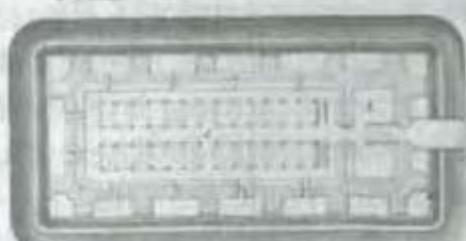

Профиль погребу № 2-3

План порохового погребу № 4-5
Миколаїв

1. Погреб пороху відкритий
2. Кухня
3. Спальня

План погребу № 4-5

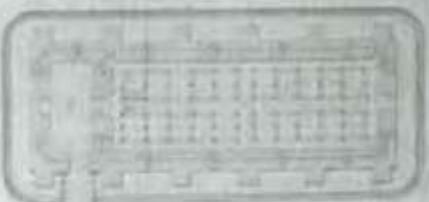

Профиль погребу № 4-5

План порохового погребу № 6-7
Дніпро

1. Погреб пороху відкритий
2. Кухня
3. Спальня

План погребу № 6-7

Профиль погребу № 6-7

Планы изображены в масштабе 1:100

Макеты
1. Старые казармы, построенные
Сибирским военным губернатором
в 1803 г.

Планы изображены в масштабе 1:100

Планы изображены в масштабе 1:100

По Сибирской крепости.

Макеты
Планы изображены в масштабе 1:100

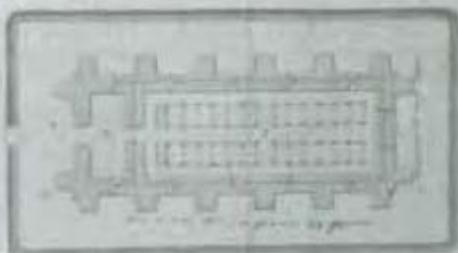
— 454 — 10. 10. 18. 40. 100. 1000

Планы изображены в масштабе 1:100

Планы изображены в масштабе 1:100

Планы изображены в масштабе 1:100

Планы изображены в масштабе 1:100

Планы изображены в масштабе 1:100

Планы изображены в масштабе 1:100

ний на дві неоднакові частини: невелике приміщення при вході – вартивню, а більше, в глибині – власне порохівню. Грубі півметрові стіни ззовні були укріплені міцними контрфорсами: по шість – на довгих і по два – на коротких сторонах (рештки їх знайдено після розчищення ґрунту навколо споруди).

Контрфорси мали гасити розпір склепіння споруди, що розраховане було витримати влучання гарматних ядер. Звичайна товщина таких склепінь не перевищує півметра, а над порохівнею вона дорівнювала півтора метрам. Завдяки такій товщині склепіння й заціліло, попри те, що багато років споруда стояла без даху, зазнаючи руйнівної дії опадів і заморожування.

Під час натурних досліджень відкрито досить цікаві прийоми, зastosовані будівниками, щоб приміщення, де мав зберігатися порох, було якнайсухішим. Нижня частина його стін від основи підмурка до

одного метра над землею розділена вузькою вертикальною щілиною, що обперізує все приміщення. Таким чином, зовнішня частина стіни, яка вбирає ґрунтovу вологу, не стикається з внутрішньою. Ця щілина вентилюється через спеціальні продухи у вигляді невеликих вертикальних прорізів, розміщених між контрфорсами.

У місцях, де зроблено продухи, щілина в стіні розширюється у формі ромба, розміром приблизно 55x55 см. Посередині його на невеликій відстані од стін поставлено такої ж форми цегляний стовпчик розміром приблизно 25x25 см. Повністю перекриваючи просвіт продуха, цей стовпчик зовсім виключає можливість, що знадвору щось потрапить до приміщення, і водночас він не заважає вентиляції щілини й

*Реставрація порохівні
Олексіївського бастіону.
1979 – 1980 pp.*

самого приміщення. Про спеціальне призначення цієї непростої для виконання системи вентиляції свідчить і те, що в приміщенні вартівні, де порох не зберігали, її немає.

З часом, коли порох перестали зберігати, продухи розрубано і перетворено на вікна. Про це тепер нагадували лише сліди верхньої і нижньої частин, які виходили поза контур пізніх віконних прорізів, що збереглися під грубим шаром замуровання. Завдяки цьому абсолютно точно відновлено початковий вигляд їх. Знайдені в натурі сліди повністю збігалися з виявленим в архіві проектом порохівній креслениками військового відомства, які відображали виконання ремонтних робіт.

Згідно з написом на проектному кресленику, порохівня була розрахована на зберігання 6000 пудів (96 тонн) пороху. Навіть за сучасними поняттями – це неабияка кількість, що свідчить про потугу Печерської фортеці й те велике стратегічне значення, яке надавалося твердині протягом XVIII–XIX ст.

*Порохівня після реставрації.
1980 р.*

Колишню порохівню довгий час використовували як кав'ярню. Нині там ресторан „Царське село”. Щоб не псувати зовнішній і внутрішній вигляд споруди, кухонні й підсобні приміщення прибудовано з затилля й приховано під земляним схилом, який прилягає до бастіонного валу⁷.

ПРИМІТКИ

¹ Меньшов Д.П. Старо-Киевская и Печерская крепости. – К., 1913. – С.13.

² Иконников В. Пребывание Петра Великого в Киеве. – К., 1910. – С.2.

³ Ернст Ф. До історії Києво-Печерської фортеці // Київ та його околиці в історії і пам'ятках. – К., 1926. – С.200.

⁴ РДВІА. – Ф.349. – Оп. 18. – Спр. 2393.

⁵ Там само. – Спр. 2516.

⁶ Там само. – Спр. 3940.

⁷ Проект реставрації розробили працівники інституту „Укрпроектреставрація” В.Шевченко, Ю.Лосицький, Л.Толочко.